

O prienikoch židovsko-kresťanských kultúrnych fenoménov Pokus o interpretáciu literárnych súvislostí

Viera Žemberová

Abstrakt

Dejiny Židov možno v literárnej vede a v spoločenskom vedomí objašňovať aj ako v dejinách neskončenú cestu hľadania a nachádzania príležitostí na pokojný život, na čas pre svoju vieru a na humanizovanie svojho vzťahu k európskemu priestoru za náročných politických a sociálnych okolností. Kultúra, umenie a umelecká literatúra vznikajú aj reagujú na spoločenské, politické a dejinné udalosti, v ktorých sa osudy židovského obyvateľstva v Európe utvárali a vyvíjajú sa po tragických skúsenostiach z polovice minulého storočia po súčasnosť. Židovskí autori, ktorým sa Zuzana Vargová vo svojej publikácii venuje, sú vzájomne prepojení holokaustom.

Hľadanie geografickej mapy a etnickej identifikácie Židov, ich jazyka, náboženstva, kultúry, spoločenskej identity v histórii Európy siaha od latinského kresťanstva, zvlášť od stredoveku, patrí medzi piliere grécko-židovsko-kresťanskej tradície na kontinente. V moderných spoločenských vedách takmer všetko, čo súvisí s jedinečnosťou etnika, podmieňuje akceptovanie výkladu pojmu stredná Európa. Stredná Európa sa pritom chápe ako priestor, ako súhrn malých a veľkých národných, kultúrnych a náboženských spoločenstiev, ako jazykovo multietnický a multikultúrny priestor, ako súbor osudových príležitostí pre ľudské spoločenstvo.

Vargovej výklad židovského fenoménu na európskom kontinente a P. Libov prístup k duchovnému religióznemu v literatúre a v kultúre sa stretáva v prozaickom texte Ruský román M. Ševeľa. Ruský román sa venuje pomalému a pozorovnému opisu udalostí, ktoré privedli prvých presídlencov u Európy do izraelskej zeme. Literárne postavy utiekli zo svojej domoviny z najrozličnejších príčin. Medzi nimi dominuje prenasledovanie Židov, oni si hľadajú takú zem a krajinu, ktorá im dovoľí naplniť sen o slobode, tradičnej rodine, náboženstve, zvykoch, zvykoch a práci. Sny sú na to, aby sa nesplnil. V Ruskom románe sa vyrozpráva príbeh starej a mladej generácie Židov o ich chápaní a rešpektovaní viery, snov a tradície. Čas plynie, prináša so sebou zmeny, tie neobídu ani potomkov prvých židovských osadníkov v izraelskej zemi.

Peter Liba svoj kresťanský koncept národnej kultúry objašňuje na kontakte autor, text, čitateľ. Ide o premyslené prieniky do literatúry a kultúry v dejinách národnej vzdelanosti. Pozornosť sa sústreďuje na problémy, ktorým sa venuje literárny vedec. On upozorňuje na to, že sa jeho výskum spája so štúdiom folklórnej literatúry, religióznosti v dejinách národnej literatúry, venuje sa otázkam čitateľa a duchovnej tvorbe autorov, ktorí boli z ideových podnetov na desaťročia z literárneho života, z kultúrnych aktivít a nie raz aj z dejín literatúry vynechaní.

Príspevok prepojil do celku tri odlišné, no plne vylučujúce sa možnosti, ako sa umenie, literárna veda, spisovateľ a čitateľ vyrovnávajú s témou prenasledovania, zákazov či iných krutostí, ktorými sa potláča v jednotlivcovi to, čo ho viaže k rodnej zemi, rodnej reči a k viere jeho predkov, s ktorými je práve ňou natrvalo spojený.

Kľúčové slová

autor, literárny vedec, historické fakty, literárny príbeh, Európa, kultúra, tradícia, viera, duchovné v umení.

Židovský fenomén v stredoeurópskej kultúre

Ústrednou tézou židovského fenoménu v dejinách európskeho kontinentu, teda všetkého, čoho sa dotkne, nechá sa inšpirovať a dotvára do vzťahov, continuity alebo do rozkladu v činoch, tvorbe a poznaní ľudského spoločenstva platí ako sentencia tá, ktorá sa dovoľáva plynúceho času

premeneného na istotu, podľa ktorej „*Dejiny sú osou prítomnosti a budúcnosti (...)*“¹. Hľadanie geografickej mapy a etnickej identifikácie Židov, ich jazyka, náboženstva, kultúry, spoločenskej identity v histórii Európy siaha od „latinského kresťanstva“², zvlášť od stredoveku³, patrí medzi piliere grécko-židovsko-kresťanskej tradície na kontinente⁴. Azda aj preto sa v moderných spoločenských vedách takmer všetko, čo súvisí s jedinečnosťou etnika, podmieňuje akceptovaním výkladu pojmu stredná Európa. Stredná Európa sa pritom chápe ako priestor, ako súhrn malých a veľkých národných, kultúrnych a náboženských spoločenstiev, ako jazykovo multietnický a multikultúrny priestor, ako osudové príležitosti pre ľudské spoločenstvo, ale aj ako „veličina, ktorá odzrkadľuje „politické aspirácie“ predchádzajúcich desaťročí“⁵ s vlastnými dejinami.

Stredná Európa sa svojou geografickou a etnickou členitosťou môže pre názornosť nielen v priestore, ale najmä v kultúre spájať so symbolom rieky „Dunaj, to je nemecko-maďarsko-slovensko-románsko-židovská stredná Európa (...)“⁶. Oveľa častejšie sa spája ich úspešné zapojenie sa do spoločnosti predovšetkým v časoch Rakúsko-Uhorskej monarchie, neskôr Nemecka až po kruté vyčistiť antisemitizmu, nacizmu a jeho vyvrcholením hrôzami holokaustu v 20. storočí.

Aktuálna až akútne tematika judaizmu na kontinente nachádza neľahké a nie jednoduché odpovede na vzťah strednej Európy a Židov v publikácii *Židovský fenomén v stredoeurópskych súvislostiach*⁷.

Historický exkurz do dejín Európy a do histórie židovského etnika na kontinente vzniká v publikácii z predstavenia a komentovania série dostupných názorov alebo koncepcií⁸, ktoré sa pohybujú na rozhraní historiografických, politologických, kulturologických, etnografických a sociologických nazeraní na Židov v retrospektívnom náčrte ich etnického vzopätia sa a rezignácie v európskom multietnickom a multikultúrnom prostredí, aby svoje moderné dejiny spojili s neľudskou tragédiou holokaustu v polovici 20. storočia, po ktorej nasledujú opakované úteky pretkávané migráciami vo vnútri kontinentu: Čechy, Slovensko, Poľsko, Maďarsko - Praha, Bratislava, Košice, Prešov, Krakov, Budapešť, Viedeň.

Sémantika a diferencované spoločenskovedné vymedzovanie pojmu stredná Európa patrí medzi najpohyblivejšie časti každej zo sprítomnených koncepcií, a to azda i preto, lebo je v nich zachytený časový pohyb a etnický prístup k vlastnej minorite a k dominantnému etnickému spoločenstvu.

¹ VARGOVÁ, Z.: *Židovský fenomén v stredoeurópskych súvislostiach*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií. Katedra areálových kultúr, 2011, s. 30.

² VARGOVÁ, Z.: c. d., 2011, s. 16.

³ Židov v dejinnej reminiscencii zo svojho spoločenstva postupne vylúčili Angličania, po nich Nemci, Francúzi, preto si svoje nové priestory na existenciu nachádzali v Rusku, Čechách, Poľsku, na Slovensku, v Maďarsku, v Estónsku. V tejto súvislosti sa naznačuje, že príčinou sa tak kruté zaobchádzanie sa stala ich „asimilovaná inteligencia a obchodná elita“, s. 27. In VARGOVÁ, Z.: c. d. 2011, prvá časť publikácie *Stredná Európa a Židia*

⁴ VARGOVÁ, Z.: c. d., 2011, s. 14.

⁵ Erhard Busek. In VARGOVÁ, Z.: c. d., 2011, s. 13

⁶ Pojem takto objašňuje Calaudio Magris v práci *Dunaj. Životopis rieky*. In VARGOVÁ, Z.: c. d., s. 18, poznámka č. 32.

⁷ Dejiny Židov možno objašňovať aj ako cestu hľadania a nachádzania príležitostí na pokojný život, na humanizovanie svojho vzťahu k európskemu priestoru za náročných politických a sociálnych okolností. Kultúra, umenie a umelecká literatúra vznikajú aj reagujú na spoločenské, politické a dejinné podložie. Židovský autor, ktorým sa výklad venuje, sú vzájomne prepojení holokaustom a osvietenčinskou tragédiou. Publikácia sa kompozične skladá z dvoch častí: *Stredná Európa a Židia (5-58)* a *Literárne fragmenty (59-94)*.

⁸ Postupne sa rozkrývajú postoje Victora Bauera, Milana Kunderu, Erharda Buseka, Karla Schlögela, Friedricha Naumannu, Oskara Haleckého, Claudia Magrisiho, Danila Kiša, Drago Jančara, Normana Daviesa, Ernesta Gellnera, Josefa Kroutvora, Piotra S. Wandycza a Jana Křena. Zo súhrnných prác sa aktualizujú v publikácii zborníkové projekty *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Editor M. Havelka, L. Cabada. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000 a *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*. Editor J. Trávníček. Brno: Host, 2009.

Dejiny Židov možno objasňovať aj ako cestu hľadania a nachádzania príležitostí na pokojný život, na humanizovanie svojho vzťahu k európskemu priestoru za latentne náročných politických a sociálnych okolností. Kultúra, umenie a umelecká literatúra vznikajú aj reagujú na spoločenské, politické a dejinné podložie. Židovskí autori⁹, ktorým sa výklad venuje, sú vzájomne prepojení holokaustom a osviečenskou tragédiou. Nuansy emotívneho, filozofického, sociálneho a existenciálneho navracania sa v tematike umeleckého textu k osobnej empirii sprevádzajú odlišnosťami v metóde umeleckého výrazu a v spôsobe vyrovnávania sa s individuálnou pamäťou, ale predovšetkým v spoločenskej ambícii autora vrátiť poznanie a morálne zhodnocovanie dejinnej skutočnosti do vedomia súčasníkov prostredníctvom príbehu z nie tak dávnej minulosti a medzi osudy ich predkov.

Európska literatúra spoznáva aj inú líniu židovskej kultúry, tá ostala na ceste migrácie, útekov, únikov do miest, kde majú nádej, že sa usadia a prežijú svoj život v rodine, vo vzťahoch i s trápeniami, aké všedný život prináša, ale uchovávajú si skúsenosť z voľnosti, lebo ostanú slobodní a autentickí.

Ruský román alebo židovská zaslúbená zem a nenaplnený sen

Ruský román sa stal autentickou pozvánkou do takého sna prostých židovských mužov a žien. Autorsky sa spája s Meïrom Šalevom¹⁰ a prináša vo vynikajúcom preklade rozprávačsky komorný, ale žánrovo a kompozične premysleným spôsobom „prúd“ jemných, emotívne vyťaženejších náčrtov, prelínaní sa najbizarnejších príbehov „malých ľudí“ v novej domovine bez rešpektovania kauzalít udalostí, verifikovateľných odkazov na príčinu, motiváciu a logiku v prozaickom texte takmer storočie zažívaných osudov z výchovného exódu do izraelskej zeme¹¹, ktorý sa utvára ako mozaika bez strategického upätia sa na kategóriu času a kategóriu literárneho priestoru, ťaží zo spontánnych a intímnych záznamov uchované v pamäti židovského chlapca bez rodičov, ale v opatere výnimočného starého otca. Mladíkova individuálna pamäť má hutnejšie podložie navrstvované empiriou a dozrievaním pätnásťročného chlapca do roly dvakrát tak starého a majetného mladého muža, v ktorom sa rozvinula aj citová „mapa“, v nej dominuje jeho rozprávanie v pomere *pars pro toto* zo žitých dejín „všetkých“¹² v rozpomínaní sa a v ilustrovanom rozprávaní „jednotlivca“¹³.

Ruský román rešpektuje kategóriu (chlapčenského, mužského) narátora, vypomáha si popri jeho sústredenosti na všetko, čo sa viazalo na postavu vzdelaného deda, jedného z prvých prístupovalcov zo slovanského východu do izraelskej zeme, teda na jeho problémovú dostredivosť jednotlivca voči kolektívnemu celku do takého príbehu, v ktorom si vypomáha v detailoch, blo-

⁹ Imré Kertész, Alfréd Wetzler, Arnost' Lustig, Zofia Posmyszová.

¹⁰ ŠALEV, M.: Ruský román. Prvé vydanie v Tel Avive 1988. Preklad z hebrejčiny Šarka Doležalová. České Budějovice: Garamond. Edícia Kochavim, 2011. 432 s.

¹¹ ŠALEV, M.: Ruský román: „Přijeli jsme sem a vydali se do Galileje, a v létě jsem už sedel se svým bratrem Josefem na břehu Kineretu“(....). Celou noc jsme hlídali pole a za úsvitu jsme se posadili, abychom viděli východ slunce v zemi izraelské. (...) Byli jsme tři kamarádi. Cirkin Mandolína, Eliezer Liberson a já. Můj bratr Josef onemocněl a propadl zoufalství, utekl do Ameriky a už se nevrátil“. s. 38.

¹² Prvá a druhá veta z expozície Ruského románu a súčasne latentný problém napätia v mošave i rodinných vzťahoch „Jedné letní noci byl starý učitel Jaakov Pines prudce vytržen ze spánku svíranou úzkostí. Venku někdo vykřikl: Šoustám Libersonovu vnučku!“, s. 7.

¹³ Protagonista Baruch: „Do očí mi vystoupila zádumčivá tesknota po dědovi. Vstal jsem z velkého koženého křesla a začal jsem bloudit po pokojích svého domu. Tenhle velký dům jsem si koupil až v dospělosti, když jsem pohřbil v sadu dědu i jeho soudrhy, zbohatl a opustil vesnici“, s. 18.

kových presunoch v čase¹⁴ aj postupmi oka kamery, a to znamená i to, že voči kompozícii¹⁵ sa narátor správa ako všadeprítomný i vševediaci. Rozhodne sa tak konať aj preto, aby uprednostnil v spleti mnohých, nie raz aj vzájomne odťažitých udalostí a rozptýlených sekvencií vyrozprávaného deja svoj vzťah k dvom exponovaným postavám, k svojmu dedovi ovocinárovi¹⁶ a k obecnému vzdelancovi a učiteľovi¹⁷ z prvej vlny zakladateľov mošavu na začiatku 20. storočia. Pomedzi tieto dve mravné konštanty sa filozofovaním o živote, pravde a spravodlivosti, emóciami a vzťahom k tradíciám a spravodlivosti postupne, ba zdá sa až rapsodickým postupom, vyrozprávajú odbáčajúce príhody, aby výrazné ľudské a literárne piliere sa v kaskáde mikropříbehov postupne odkrývali a monumentalizovali vo svojej človečine aj v okamihoch sporov otcov a ich synov. Krutosť generačného a individuálneho vymaňovanie sa z tradície a rodovej pokory vrcholí vtedy, keď sa deti svojim otcom vzopru, navyše vlašne zhodnocujú ich ideály tak pevné a normatívne v minulosti a keď generačne revoltujú voči nedomoderej prítomnosti a zložito sa chystajú vyrovnávať sa s budúcnosťou nielen svojou, ale aj zväzujúceho mošavu židovských usadlíkov.

Dedo a učiteľ s ruskými priezviskami sú dva prototypy možných postojov voči nástrahám života. Pritom sú to literárne postavy rešpektované z tých najrozličnejších príčin. Jedna z príčin spomedzi viacerých môže vyplývať aj z toho, že sú tvorcami nových osudov pre svoje rodiny v novej - osvojenej si vlasti, ktorá im neodpustí žiadnu povinnosť voči sebe, a tak straty, úmrtia, sklamanie a odcudzenia neobídu ani tých najpresvedčenejších, ale ani tých najosamejších v čakani na zmenu. Starci konajú, ako im to káže ich náboženstvo, viera a mravy, preto sa nakoniec vždy ukáže, že sa rozhodli správne, hoci daň za „ich“ pravdu a spravodlivosť býva svojou ľudskou stratou privysoká.

Sémantické, genologické a recepčné terminologické vymedzenie ruský román so sebou nesie mnohознаčné spoločenské, kultúrne aj literárnovedné „signum“, no v texte Ruský román sa spája možný členitý kontext významu jeho spojenia iba s identitou existenčne podnecovanej náhody, ktorou sa sústredilo v mošave nové spoločenstvo z prvých starousadlíkov, prísťahovalcov a utečencov. A to najsilnejšie, čo ich spája, je kolektívna pamäť, vyvinutý existenčný aj mravný vzťah k pôde a prírode, rozpomienky na kruté spolkové návyky z ruskej „domoviny“, viera, náboženstvo, nádej aj rodná reč a na prežitie tak potrebná zaťatá odovzdanosť svojej viere, práci a rodine¹⁸.

Najskôr to bude dohovor s osudom, keď pôjde o vôľu jednotlivcov, alebo to bude jediné možné rozhodnutie, ako sa uchovať v ľudskom spoločenstve, ak sa tak porozumie nádeji a rozhodne sa raz jednotliviec, inokedy skupinka typovo odlišných mužských aj ženských postáv spoločne vytvoriť a udržiavať svoje miesto na svete, ale aj vo svete, v ktorom sa nielen sníva, ale sa aj uskutoční všetko, čo tvorí život a dáva navyše mravný a hodnotový zmysel jeho koncu.

¹⁴ Baruch sprostredkúva svoju pamäť od veku piatich rokov a uzatvára ju v prítomnosti, keď zhodnocuje svoju situáciu takto: „Dnes je mi tridesť osem let a v mém těle opět vládne klid. Ani už víc nerostu a váhu mám stálou, jak jsem napsal do pomačkaného dědova notesu, sto dvacet sedm kilogramů, což je asi sedm pudů“, s. 430.

¹⁵ Ruský román je rozčlenený kompozične do 51 častí, ktoré sú prepojené narátorom a v akejkolvek situácii aktualizovanou postavou deda. Slabnúci dedo pridáva na odvahe svojmu okoliu, ktoré vnukovi Baruchovi podsúvajú dedove zlé činy – zabitie babičky, dlhoročná milenka, sváry so švagrinou atď.

¹⁶ Dedo Mírkin.

¹⁷ Učiteľ Jaakov Pines

¹⁸ Učiteľ a Barucha spája „kufřík“, i táto drobnosť z minulosti, ktorú si uchovali obidvaja, len s iným dôrazom na jej podstatu sa v texte objasňuje prvým dňom v školských laviciach, a tak silnou rozpomienkou „Tu noc, kdy moji rodiče zemřeli, byl u něj doma, a tak byl zachráněn před shořením. Před začátkem školního roku mi ho přinesl. Zitra půjdeš do školy, Baruchu. Tohle je kufřík tvého táty. Schovával jsem ho pro tebe“, s. 218-219.

Takým miestom v Ruskom románe sa stala osada – mošav - vznikajúca na začiatku 20. storočia v Jezreelskom údolí. Mošav žil, ale predovšetkým spoločne prežíval z ťažkej až nivočiacej práce poľnohospodárov a jeho pravidlá utvorili, riadili sa nimi bez rešpektovania generačnej výmeny zostarnutí, zodretí súdruhovia, niekdajší utečenci z Ruska, Ukrajiny, Poľska a zo širého sveta kontinentu, v ktorom nechceli a nemohli žiť svoje osobné sny a uskutočňovať svoje plány. V tom ich mošave, v osade, to bolo možné, ako sa ukázalo, len za cenu odriekania, sporov, strácania ilúzií, či spojení s najbližšími a zaťatého nevzdávania sa snov, hoci v čase neľútostnej chudoby a osobnej skromnosti i obetavosti, za čo sa malý svet mošavu svojim obyvateľom odmenil pevnosťou a mužským sebavedomím a vychýrenou zručnosťou za tú činnosť, ktorá ich živila.

Ruský román, príbeh prisťahovalcov so zaslúbenej zeme, nie je svojím žánrom tradičným románom v jeho morfolologickej „úplnosti“. Podlozie románu vytvorili kultivované kompilácie žánrového hybridu, do ktorého prelínajúcim sa spôsobom, aby ostalo neporušené napätie a komornosť a personalizovaná narácia, vstupujú torzá z viacerých „rozsiahlejších“ naračných foriem, medzi nimi z cestopisu, z osobnej i všeobecnej korešpondencie, z historickej prózy, memoárov, ľúbostnej, krimi, erotickej či vojnovnej prózy, rodinnej¹⁹ a rodovej kroniky, publicistiky, a napriek obdivuhodnej štylistike, precíznej estetike výrazu narátor postupne zorganizuje emocionálne zovertý celok ľudí žijúcich vo viere. Strategicky sa presadzuje vševediaci rozprávač so zdvojenou optikou, raz chlapec – dedov vnuka bez rodičov s prídomkom „dieťa moje“, neskôr osihotený, telom mohutný majiteľ cintorína pre dedovu generáciu, aby svoje rozprávania z „histórie“ i historiek prisťahovalcov do zaslúbenej zeme skončil ako bohatý, mohutný a osamelý muž, ktorý sa „vyrozprával“ zo svojho života.

Vlastne v Ruskom románe ostáva nostalgická literárna „stopa“ do dejín krajiny Izrael, ktorá prvých osadníkov, utečencov z východu prijala²⁰, no nebola k nim láskavá. Veď im dala len to, čo si sami vybojovali a vybudovali medzi inými prisťahovalcami zo širého sveta, čo ubránili medzi sebou a presadili si vo svojom rodinnom i osadou rešpektovanom spoločenstve.

Ruský román si z genologickej povesti „tradičného“ ruského románu osvojil silnú a nenáhlivú fabulu, výrazné typy postáv, osobitosť narátora a dostredivosť rozprávania o najrozličnejších jednotlivostiach, zložito organizovanú kompozíciu, čo spôsobila kategória literárneho času a v čase aj priestore segmentované rozprávanie. A to tak, aby sa uchovala šírka pôdorysu narácie (veľa správ o mnohých), odstup narátora od materiálu pamäti (horizontálne až kaleidoskopické prepájanie času, priestoru, postáv, udalostí), to ono sa v prelomovom kompozičnom bode (smrť deda) detailizuje a tým sa zužuje naračná šírka do podlozie z priradovanie nových a ďalších spresňujúcich drobností a príhod v senzibilných opisoch s výraznou emóciou pokory a obdivu voči dokonalosti prírody. Príroda²¹ vstupuje ako norma na vymedzenie pravdy, spravodlivosti a správnosti rozhodovania ľudí do sujetov, aby sa narátorov záujem - ako sa mení z dieťaťa na muža - sústredil vertikálne na jedinečný, ale nedosiahnuteľný fenomén pre skrivodlivosť uložený do jeho neforemného tela i pridobrého „srdca“, nemá ho a nebude mu dožičený dar vlastnej rodiny, nezažije náročné vzťahy medzi ženou a mužom, vzdá sa následkov zo spolupatričnosti k niekomu a niekam. Nikdy sa nenaplní jeho život istotami, ktoré spoznával s dedom a starým učiteľom.

¹⁹ Z Ruského románu, kapitola 6: „Pracovní kroužek Fajge Levinové rozhodl, že soudruh Mirkin a soudružka Levinová vstoupí do stavu manželského“, s. 63.

²⁰ Z Ruského románu, kapitola 5: „Děda se s babičkou seznámil v Palestině, když přišel s Eliezerem, Libersonem a Cirkinem Mandolinou pracovat do Zichron Jaakov“, s. 43.

²¹ Z Ruského románu, kapitola 8: „Děda měl pro pěstování stromů ovzvláštní nadání. Sadaři z celé země se s ním radili a posílali mu napadané listy a vajíčka škodlivých motýlů“, s. 73.

Ruský román kopíruje v pointe príbehy ruského románu predminulého storočia, rozprávania múdreho aj krutého ruského románu s mravnou pointou pre ne zblížujúcou, lebo čo s ľudským mamonom, keď unikla človečina uhnieta z dobra i zla.

Kresťanské prieniky do literárnovedného chápania literatúry a kultúry

Prístup, aký Peter Liba venuje literárnej jednotlivosti alebo kultúrnemu celku nemožno výstižnejšie nazvať, ako to urobil sám, a to najmä preto, že ide o sofistikované a invenčné prieniky, ktoré sa menia na hĺbkové prieskumy jednotlivosti, alebo ostávajú v sústredenom skúmaní subjektu autora a v konečnom porozumení literárneho vedca tomu, čo do svojich textov vkladá.

Vo svojej podstate sa svojím výskumom venuje v detailnom „zábere“ a zvýrazňuje ich naliehavú hodnotovú prítomnosť vo vývinovom kontexte humanizovanej spoločnosti, hoci boli aj sú v role pozabudnutých, obchádzaných javov a vzťahov. No literárny historik postupuje i tak, že práve nimi vo svojom výklade odkazuje do konkrétneho času a potom aj do univerza v literárnej vede, teda do toho, čo sa už pozná a čo sa vie o tom, lebo práve ono či to zaujalo jeho pozornosť dávnejšie.

Napokon, čo sa prejaví vo svojej ponornosti, vyvolá sústredený záujem a rozhodnutie, ktoré uskutočňuje literárny vedec už aj preto, lebo ide o latentné a vždy hlbinné chápané prieniky do konkrétneho javu, do dejinnej súvislosti, do spoločenskovedného kontextu, či k výnimočnej osobnosti, teda do všetkého a k všetkým, čo a ktorí s národnou literatúrou a kultúrou súvisia od ústnej slovesnosti cez modernu až po postmodernu.

Posledné roky sa venuje Peter Liba predovšetkým duchovným artefaktom, ktoré kauzálne vnáša v čase a v prepojeniach do spoločenského a kultúrneho vývinového reťazca ako pamäťové vložky do istého dejinného deja. Navyše ich aktualizuje ako hodnoty vysunuté na okraj diania, ale spravidla aj za okraj celostného výskumu a vysvetľovania vo vzťahovej väzbe na svojimi následkami závažné udalosti a na postupne utváranú identitu a kultúrnu pamäť národného spoločenstva. Napokon aj udalosti a ich reflexia vo výklade objektívneho prijímania spoločenských zmien jednak vypovedajú názorne o tom, čo ich tvorilo a potom i o tom, čo je podstatné, a tak dotvárajú zapájania literárnej vedy do štúdia univerzálnych tém a príčinne obhajujú mravné požiadavky literárneho vedca na vedu o literatúre, na umelecký text a na jeho tvorca. Takýmto postojom, azda ho možno označiť za stratégiu literárneho vedca, si Peter Liba odobruje nielen svoju metodologickú „výbavu“, ale predovšetkým funkčnosť svojho konceptu otvoreného literárneho priestoru s jeho náročným aj nejednoznačným usporiadaním v čase (vývinové javy), pri nazeraní a utváraní názoru (mravné a duchovné posolstvá v texte), a to preto, lebo ich svojou tvorivou ambíciou sústredil prostredníctvom poznanie spisovateľa na zblíženie sa s istým literárnym vedcom ako aj, či predovšetkým, na to azda najpodstatnejšie, na porozumenie a dorozumenie sa s čitateľom²².

Jeho veličenstvo kultúrny čitateľ v čase a výzva, ktorú predstavuje sofistikovaný čitateľ, ved' nesie v sebe „zručnosť“ získavané a cibrené dejinným a humanizačným vývinom spoločenstva, ktoré sa prirodzene mení, čo znamená i to, že Liba chápe čitateľa od raných rokov svojho výskumu utváraného štúdiom dokumentov a archívnym zázemím, predovšetkým ako ďalšieho (spolu)tvorca kultúrneho života, emotívnej životnosti, závažných významov a poznávacej i zažitej skúsenosti tak folklórneho, ako aj autorského literárneho textu.

²² Problematike čitateľa sa venoval *Peter Liba* viacerozmerne a nekonvenčne v prácach *Čítanie starých otcov*, 1970; vo vzťahu ku klasickému fondu národnej lektúry v práci *Kontexty populárnej literatúry*, 1981; *Čitateľ a literárny proces*, 1987; *Literatúra a folklór*, 1991, ale aj v práci viacerých problémových, tematických, žánrových javov *Dostredivé priestory literatúry*, 1995.

Osobnosť čitateľa nepostuluje do tak krajných a vyhranených (vy)dopovedajúcich polôh, ako to naznačovala kolínska škola v polovici 20. storočia. On toho „svojho“ čitateľa sleduje v jeho historických odlišnostiach, v typovej a sociálnej členitosti a v poznávacej náročnosti voči textu so zámerom vedieť o jeho (individuálnej) tvorivej dispozícii takmer všetko, čím sa identifikuje voči vžitej, prežitej, očakávanej hodnote umeleckého textu, ale chce rozlišovať aj jeho náročné (pre)dispozície, ktoré sa uskutočňujú vo vzťahu literárna veda - umelecký text – čitateľ – mýtus textu – aura čitateľa, aby literárnemu historikovi neunikli prelomové podnety z literárnej sociológie, literárnej estetiky, komparatistiky a z komunikácie literárnej vedy so spoločenskými vedami.

Literárny historik Peter Liba rešpektuje a emancipuje vo svojom výskume obidve zložky, teda autora aj čitateľa, ale v neskoršom výskume posledných desaťročí častejšie presúva dôraz na osobnosť i osobitosť tvorcu a na hodnoty odvíjané z názorovej predispozície dejinného a kultúrneho času (kultúrnej) spoločnosti, z estetickej a poznávacej invencie umeleckého textu, a to preto, lebo text pôsobil nielen tam a vtedy, v čase svojho uvedenie do kultúrnej praxe, ale účinkuje svojím ohlasom aj tu a teraz.

Jemné a diferencujúce presuny medzi individúom a spoločenskou skupinou nesmerujú pri výskume vzájomného prepájania sa voči prijímaniu a porozumeniu umeleckému textu do vyhraneneho kontrastu. Peter Liba nasmeruje ich pôsobenie napriek plynúcemu času a prirodzeným premenám do noetiky, estetiky, poetiky a prirodzenej sofistikovanosti tvorcu umeleckého textu, aby zachytil a zhodnotil v konkrétnom folklórnom aj autorskom texte všetko, čo tvorilo a aktualizuje ich poznanie. Navyše dostredivo preniká do vzájomnej, podpornej jednoty vyjadrenej čitateľovým porozumením textu.

Interpretátor textu, Peter Liba, vo vývinovom a estetickom čase, teda v súbore ambícií a funkcií autora i čitateľa, predpokladá zosúladienie procesov osvojovania si dobovej výrazovosti, ale predovšetkým porozumenie pre hĺbku a presah pôvodného estetického zážitku, a tak je len prirodzené, že exponuje v prijímaní textu aj jeho duchovné a mravné istoty ako pointy odvíjané z umeleckého textu a ako jeho latentnú kultúrnu hodnotu, čím sa dotýka podstaty vytvárania a uchovávanania klasického podložia umeleckej literatúry.

Libovo literárnovedné otváranie folklórneho textu a umeleckého textu, či už k literárnohistorickými súradnicami alebo do teórie textu, čo si žiada vyrovnáť sa s genologickými otázkami aj odpoveďami a problém v nich obsiahnutý nasmerovať znova do genológie²³. Aj pri tomto literárnom vedcovi platí jeho rešpektovanie kategórie času sústredenej do vývinových procesov a do času recepcie umeleckého textu, kde sa proces „nového“ čítania umeleckého textu opakuje takmer „sebazáchovne“ pre samotný text a jeho spoločenské poznávacie, estetické, noetické, mravné poslanie v kultúrnom myšlienkovom, mravnom a duchovnom univerze.

Do pojmového spektra Petra Libu²⁴ vtedy, keď uvažuje o kultúre a jej príjemcovi sa dostávajú náročne zoskupené požiadavky v „hodnotovom myslení“²⁵, v „hlbokom čítaní“²⁶, čo môže

²³ Marginálne pripomenieme podnetné práce z posledných rokov, ktoré si všímajú folklórne textové „skupiny“ buď vo vzťahu k priebehu kultúrnych dejov, alebo ako dôvetok pohybov v autorskej tvorbe: MELICHER, J.: *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra: Filozofická fakulta. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2007. PROFANTOVÁ, Z.: *Od folklóru k literárnemu folklorizmu. Štúdie k dejinám a teórii folklorizmu*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2011.

²⁴ LIBA, P.: *Prieniky do literatúry a kultúry*. Nitra: Filozofická fakulta. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, s. 23.

²⁵ LIBA, P.: *Prieniky do literatúry a kultúry*. Časť: LIBA, P.: *Pár slov*, s. 9 - 12. PETRÍK, V.: *Úvod (od tvorby k človeku)*, s. 13-15. MARČOK, V.: *Doslov (Peter Liba čiže O zbytočnosti doslovov)*, s. 284-286. Nitra: Filozofická fakulta. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009.

²⁶ LIBA, P.: c. d., 2009, s. 41.

relativizovať rozpornosť dejinnej doby a ľudskej, poznaním, vierou a mravmi rozlične motivovanej nerovnosti, a to zas priamo súvisí s „vymedzením súčasného človeka“²⁷.

Katégoria času (zapojená do teórie textu) vymedzuje koncept Libovho prístupu k materiálu, s ktorým pracuje ako literárny historik takto: „*Nepíšem z pozície „slobody slova“, ale z pozície úcty k textom a názorom autorov a ich dobových adresátov*“²⁸.

V prienikoch do literatúry a kultúry od posledného desaťročia minulého storočia prevažujú vo výskume Petra Libu línia personálneho záujmu o významné osobnosti z okraja literárneho života druhej polovice 20. storočia a o komplex súvislostí, jednotlivostí, špecifik toho, čo možno pri istej modifikácii jeho vyjadrenia označiť za koncentrovaný výskum národnej literatúry.

Časť literárnych vedcov, súčasníkov, vymedzuje Libovo vyhranenie sa na konci minulého storočia za intelektuálny prieskum účinkovania a prejavov religionistiky v pôvodnej tvorbe a v otvorených duchovnej a mravne iniciovaných poznávacích súvislostiach procesov v kultúrnom živote. Popravde tieto línie výskumu svojím zúženým a dostredivým účinkovaním v celku národnej literatúry si od literárneho historika žiadali prístup k rozličnému a odlišne štrukturovanému autorskému materiálu, teda aj dôkladné poznanie osobného a občianskeho podložía tých osobností, ktorým sa interpretačne a výkladovo venuje.

Libova literárnovedná metóda vyrovnávania sa s kontextom (spoločnosť, politikum, sociálne podnety a iné) a jednotlivosťou (osobnosť v životných súradniciach rozhodnutí a činov) v jednom dejinnom celku znamená, že ponúka jemne a nenáhľivo komponovaný výklad venovaný autorom v ich tvorivých a osobných profiloch, aby sa naplno, so znalosťou problému, postupne a metódou „kroku“ zblížoval a súbežne aj vysvetľoval nazeracie, poetologické, emocionálne, mravné „znaky“ autorovej tvorby a s osobnou sympatiou a porozumením. Tak naznačuje aj návod, ako predkladal svoje výskumné podnety, ako sa možno v hektickom a diferencovanom svete blížiti, poznaním zblížovať s literatúrou rozvinutého autonómneho poetologického a duchovného „priestoru“.

Tento metodický a poznávací zámer sa literárnemu historikovi osvedčil tak aj preto, lebo si vyberá zrelé a svojrázne autorské osobnosti, medzi ne včlenil Pavla Straussa, Rudolfa Dilonga, Mikuláša Šprinca, Ladislava Hanusa. Popri nich sa venuje Milanovi Rúfusovi, Mikulášovi Kasardovi či Vincentovi Šabíkovi. Literárny vedec má tú možnosť, že si zo šírky svojho predmetu a z rozpätia umeleckej literatúry môže „vybrať“ to, čo ho spája so slovom najmocnejšie a najvýstižnejšie. A to literárny vedec naplno a na úžitok vedy aj kultúry využil a obohatil.

Nech sa tematizujú v Libovom výskume za tie roky, ktoré ho spájajú s literatúrou a literárnou vedou akékoľvek vývinové procesy a výrazové estetické alebo autorské javy, vždy sa ubezpečí zapojením svojej terminológie, že mu bude porozumené a bude zrozumiteľný odbornej i kultúrnej verejnosti, nech už zapojí do svojho spojenectva so štúdiom a výskumom ľudové čítanie, populárnu literatúru, dostredivosť literatúry alebo duchovné a duchovno v umeleckej literatúre²⁹.

Libova stratégia literárneho vedca pôsobí svojím zámerom sugestívne, zvolená metóda inšpiruje priamosťou, motivuje zreteľnosťou postupov, ako sa prierezom textu sústreďuje na poetické, estetické a mravné vymedzovanie „štátutu“ slovenskej literatúry, ktorá jednou zo svojich moderných línií preniká do filozofického a kresťanského mravného podložía súčasného života a jeho tvorivého a talentovaného nositeľa. Napokon práve v ňom dominujú pôvodné a nadčasové otázky

²⁷ LIBA, P.: c. d., 2009, s. 41.

²⁸ LIBA, P.: c. d., 2009, s. 38.

²⁹ OBERT, V.: *Na špičke vedeckého, kultúrneho a spoločenského diania*. In: *Život a dielo Petra Libu*. Editor Andrej Červeňák. Nitra: Spolok slovenských spisovateľov. Filozofická fakulta. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2001, s. 17-32.

ľudskosti, bytia, pravdy, obetavosti a svojbytnosti jednotlivca i spoločenstva vo svete, kde si život, vôľa a rozhodovanie denne žiadajú povinnosť dôkladne a dôstojne uplatňovať aj overovať svojbytnosť a vkladajú hodnotu subjektu do svojho „času“ a do svojho žitého príbehu.

Viera a dôvera, obetavosť a služobnosť čistým ideám podstate bytia a zmyslu života sa vrátili do slovenského kultúrneho priestoru s tvorivým návratom tých osobností, ktoré patrili „do zamlčovanej literatúry“³⁰. Zamlčať, nech sú na toto rozhodnutie tie najrozličnejšie príčiny, však nemusí vždy znamenať stratiť, čo si Liba uvedomuje práve tým vzťahovým prepojením literatúry a kultúry, do ktorých ponúka svoje prieniky aj vyznania ako sprievodca, ktorý svoj priestor pôsobenia v spoločnosti pozná a vyrovnal sa s ním tak, že ho nepotrebuje zdôvodňovať. Naopak, chce naň upozorňovať nie pre jeho jestvovanie, ale pre aktuálne, živé a univerzálne hodnoty ducha, osobného života, pre silu odkazov a zmysel vzdorovania, lebo aj paradoxy ľudských dejín sa zo svojej temnoty odvinú a naznačia, čím sme boli, či sme zraniteľní vo svojej nepoučiteľnosti, necitlivosti, ba až krutosti voči jednotlivcovi alebo voči spoločenstvu, do ktorého prirodzene patríme.

Peter Liba svoj zámer reflexívneho prijímania autorského celku i „celostnosti“ umeleckej literatúry v jej myšlienkovvej mnohoznačnosti objasnil, uplatnil a vysvetlil ako svoju metódu na prieniky do literatúry a kultúry takto: „*Aj preto som uprednostnil zamýšľanie sa pred prchavými dojmami, hĺbavé čítanie pred povrchným zmyslovým vnímaním, uvažovanie pred informatívnosťou a ponor do osvojovania posolstva pred opisom motívov, látky, predmetnosťou sveta i vnútorného sveta básnika. Nemienim hodnotiť ani súdiť, chcem iba osvetľovať spôsob tvorby a otvárať čítanie básní (...)*“³¹.

Napokon, čo viac a žičlivejšie môže ponúknuť i konať literárny vedec v službách slova a ním vytváraného umenia a vedy o ňom.

Literatúra

LIBA, P.: *Dostredivé priestory literatúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 1995. 236 s. ISBN 80-88738-65-2.

LIBA, P.: *Stimuly kresťanskej kultúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2010. 287 s. ISBN 978-80-8094-791-0.

MELICHER, J.: *Zamlčovaná literatúra*. Nitra: Filozofická fakulta. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 1995. 188 s. ISBN 978-80-8050-053-3.

ŠALEV, M.: *Ruský román*. Prvé vydanie v Tel Avive 1988. Preklad z hebrejčiny Šárka Doležalová. České Budějovice: Garamond. Edícia Kochavim, 2011. 300 s. ISBN 978-80-7407-134-8.

VARGOVÁ, Z.: *Židovský fenomén v stredoeurópskych súvislostiach*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií. Katedra areálových kultúr, 2011. 107 s. ISBN 978-80-8094-964-8.

Život a dielo Petra Libu. Editor A. Červenák. Nitra: Spolok slovenských spisovateľov. Filozofická fakulta. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2001. 163 s. ISBN 80-8050-492-X.

³⁰ Aktualizujem názov knižnej práce MELICHER, J.: *Zamlčovaná literatúra*. Nitra: Filozofická fakulta. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 1995.

³¹ LIBA, P.: c. d., 2009, časť *Stálosť v premenách alebo O kráse domova. Nad výberom básní Mikuláša Kasardu*, s. 36.

From genesis and expression of krestine phenomenes in central europeam cultute

The history of the Jews can be elucidated in the literary history and social consciousness as in the history of an endless search and finding opportunities for a peaceful life, time for its faith and humanizing its relation to the European space under demanding political and social circumstances. Culture, art and artistic literature are also emerging and responding to societal, political and historical events where the fates of the Jewish population in Europe are shaped and developed in the aftermath of the tragic experiences of the past half century. The Jewish authors whom Zuzana Vargová gives in their publications are interconnected with the Holocaust.

Searching for a geographic map and ethnic identification of Jews, their language, religion, culture, social identity in the history of Europe, ranging from Latin Christianity, especially from the Middle Ages, is one of the pillars of the Greco-Jewish-Christian tradition on the continent. In modern social sciences, almost everything related to the uniqueness of ethnicity makes the acceptance of the interpretation of the concept of Central Europe conditional. Central Europe is understood to be a space as a collection of small and large national, cultural and religious communities as a linguistic multi-ethnic and multicultural space, as a set of fateful opportunities for the human community.

Varga's interpretation of the Jewish phenomenon on the European continent and P. Libov approach to the religious religious in literature and culture is encountered in the prose text by the Russian novel by M. Ševel'a. The Russian novel deals with a slow and attentive description of the events that brought the first resettlers to Europe in the Israeli country. Literary characters have fled from their homeland for the most diverse reasons. Among them is the persecution of the Jews, they are looking for such land and landscapes that allow them to fulfill their dream of freedom, traditional family, religion, customs, habits and work. Dreams are to fail. In Russia, the novel tells the story of an old and young generation of Jews about their understanding and respect for beliefs, dreams and traditions. Time flows, brings with it changes, those unusual or offspring of the first Jewish settlers in the Israeli country.

Peter Liba explains his Christian concept of national culture to the author, text, reader. These are thoughtful approaches to literature and culture in the history of national education. Attention focuses on the problems the literary scientist is facing. He points out that his research is connected with the study of folklore literature, religiosity in the history of national literature, he addresses the questions of the reader and the spiritual creation of the authors who have been from the ideas of decades of literary life, cultural activities and not even history Literature omitted.

The contribution has brought together three distinct, but completely negative, options, such as art, literary science, writer, and reader, dealing with the theme of persecution, prohibitions or other cruelties, which suppresses the individual what connects him to his native land, native language, and The belief of his ancestors, with whom he is permanently connected.

Prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
17. novembra č. 1
080 78 Prešov
viera.zemberova@ff.unipo.sk